

INLEDNING

JAMES BUCHANAN – EN KONSTITUTIONELL, POLITISK OCH FRIHETLIG NATIONALEKONOM

*Av Niclas Berggren**

James Buchanan var något så ovanligt som en nationalekonom som inte skrev särskilt mycket om ekonomi. I stället tog han nationalekonomins analysverktyg i bruk för att undersöka hur politiken fungerar. Det var för detta han tilldelades Sveriges riksbanks pris i ekonomisk vetenskap till Alfred Nobels minne 1986. Framförallt ställde sig Buchanan frågan vilka typer av politiska beslut som kommer att fattas om politiker främst styrs av egenintresse. Han menade att nationalekonomer, som normalt sett analyserar ekonomiska beslutsfattare som just egenintresserade, bör vara konsekventa och inte anta att politiker nödvändigtvis *vill* införa den ekonomiska politik som nationalekonomerna rekommenderar. I stället bör politiken ses som ett spel mellan olika grupper – politiker, tjänstemän, intressegrupper och väljare – som i hög grad försöker använda statens tvångsmakt för att gynna sig själva.

Denna syn på politikens villkor kan verka nedslående för dem som hoppas att politik ska vara ett verktyg för att förbättra till-

* Översättningar i detta introduktionskapitel som inte härrör från någon av de i boken översatta texterna har gjorts av mig.

varon för människor i allmänhet. Men Buchanans kanske viktigaste vetenskapliga bidrag är att visa hur politikens sätt att fungera går att påverka. Rätt utformade kan politikens regelverk ge politiker och andra incitament att handla på ett sätt som samtidigt är till gagn för allmänintresset. Om politiken fungerar ”dåligt” kan den, *genom konstitutionella reformer*, fås att fungera bättre. Som Buchanan uttryckte det: ”Jag påverkades av den svenske nationalekonomen [Knut] Wicksell, som sa att om man vill förbättra politiken ska man förbättra reglerna, förbättra strukturen” (Buchanan, 1995).

Vad menade då Buchanan med att ”förbättra” reglerna? Innefattar inte ett sådant sätt att uttrycka sig att man för in personliga värderingar och, därmed, intar en ideologisk ståndpunkt? Hur kan i så fall detta ses som ett vetenskapligt bidrag? Buchanan utgick mycket riktigt från ett normativt kriterium, men det säger i sig inget om vilken politik som ska föras. Kriteriet, som han övertog från Wicksell, är *enhällighet*. Idén är att de regler som människor är eniga om är bra regler. Det finns, som Buchanan såg det, inget objektiva kriterium skiljt från enhällighet som kan användas för att klassificera en konstitution som bra eller dålig: det är människors subjektiva uppfattningar som avgör det. Om alla medborgare tycker att den är bra är den, per definition, bra. Detta innebär att det inte finns någon garanti för att politikens regelverk eller innehåll är i linje med någon viss ideologi, såsom liberalismen. Däremot kan liberaler förstås, liksom andra, argumentera för liberala regler före ett konstitutionellt val och för en liberal politik inom ramen för det politiska regelverk som beslutas.

James Buchanan var själv liberal, vilket innebär att han personligen föredrog ekonomiska, politiska och juridiska institutioner av ett visst slag (även om han alltså inte ville pådyvla andra

dem). Ett centralt ledord är frihet. Enhällighetskravet kan sägas innebära frihet för människor *i och genom ett konstitutionellt kontrakt*: frihet att bestämma den politiska ordning i vilken man lever. Sedan kan den politik som förs inom ramen för den valda konstitutionen utformas mer eller mindre frihetligt, rent innehållsmässigt, exempelvis när det gäller äganderätt och paternalism. Buchanan utfärdade dock i regel inte policyrekommendationer: han sa inte att politiken bör se ut så eller så. Han föreslog institutionella upplägg, utformningar av politiska regelverk, som han trodde kunde komma att accepteras av allmänheten, vilket *i så fall* skulle göra dem önskvärda att införa.

För att sammanfatta Buchanans bidrag analyserade han alltså politikens sätt att fungera i ett konstitutionellt perspektiv. Detta gjorde honom smått unik bland nationalekonomer, men det gjorde honom också ytterst relevant för den politiskt intresserade. Buchanan hjälper oss att bättre förstå det politiska spelets karaktär och hur denna karaktär kan förändras konstitutionellt med utgångspunkt i en respekt för människors rätt att besluta om det politiska system de ska leva i.

För att ge en djupare förståelse av Buchanans tänkande om konstitutioner, politik och frihet har jag till denna bok valt ut ett antal centrala texter (vilka i några fall är samförfattade med Geoffrey Brennan, Gordon Tullock och Richard Wagner). I blandningen av nationalekonomi, politisk ekonomi, politisk filosofi, konstitutionell teori och liberal övertygelse blir det tydligt vilken spännande tänkare James Buchanan var.

KONSTITUTIONELL EKONOMI

Den konstitutionella ansatsen

Buchanans mest centrala budskap är att politiska institutioner – särskilt de som utgör ett lands konstitution – har betydelse för vilka politiska beslut som fattas.¹ Eftersom medborgare bryr sig om vilka de besluten blir har de intresse av att delta i utformandet av dessa regelverk. En grundläggande frågeställning är vad rationella individer skulle göra om de befann sig i ett statslöst samhälle och ville grunda en stat för att kunna lösa vissa grundläggande kollektiva problem. De skulle då vilja etablera vissa regler – eller konstitutioner – som möjliggör kollektiva val och som sätter gränser för de styrandes maktutövning. Målet är att säkerställa nettovinster för alla av att staten inrättas, och i den mån varje individ förväntar sig en nettovinst kan man förvänta sig att de kan nå en enhällig överenskommelse om reglerna.

Detta synsätt innebär att politiska beslut fattas på två separata nivåer. Som Buchanan (2003, s. 14–15) uttrycker det:

Det centrala bidraget i denna bok [The calculus of consent] var att identifiera en struktur för kollektivt beslutsfattande på två nivåer. Vi skilde på "vanlig politik", som består av de beslut som fattas i en lagstiftande församling, och "konstitutionell politik", som består av beslut om reglerna för den vanliga politiken. ... Vi kom förstås inte själva på denna distinktion. Både i juridisk doktrin och praxis har skillnad länge

¹ För en beskrivning av denna forskningsinriktning, konstitutionell ekonomi, se Buchanan (1990). Medan "vanlig" nationalekonomi handlar om val *under givna* restriktioner handlar konstitutionell ekonomi om valet av restriktioner.

gjorts mellan konstitutionell rätt och vanlig lag. Vad vi gjorde var att föra in den här distinktionen i ekonomisk analys.

Om man bryr sig om ”vanlig politik” – och det torde varje politiskt intresserad och övertygad person göra, oavsett ideologisk inriktning – utgör det, med detta sätt att se på saken, en allvarlig underlåtenhet att inte bry sig minst lika mycket om ”konstitutionell politik”. Inte därför att konstitutionell politik har ett egenvärde, utan därför att konstitutioner påverkar vilka vanliga politiska beslut som fattas och, därigenom, ekonomiska och sociala utfall. Buchanan (1987, s. 247) utvecklar tankegången:

Ett möjligt sätt att poängtera skillnaden mellan det wicksellska paradigmet och det paradigm som fortfarande är standard inom normativ nationalekonomi är att säga att det är politikens grundregler snarare än politiken i sig själv som ska reformeras. En enkel liknelse kan visa på skillnaden. Det wicksellska paradigmet fokuserar på att ändra spelets regler, vilket potentiellt kan vara av intresse för alla spelare, till skillnad från att förbättra spelstrategier för olika spelare inom de definierade och existerande reglerna.²

För att exemplifiera vilken typ av regler som människor skulle kunna komma överens om diskuterar Buchanan ofta beslutsregler för kollektiva beslut. Den initiala premissen är följaktligen att politiska institutioners legitimitet vilar på (symbolisk eller konceptuell) enhällighet. Men det troliga utfallet av ett sådant enhälligt

² För mer om hur Wicksell har inspirerat Buchanan, se Buchanan (1987); Sandelin (1988) och Wagner (1988).

beslut är däremot inte att man kommer överens om en regel som kräver enhällighet för alla *vanliga* politiska beslut. Buchanan och Tullock (1962, kap. 6) visar i stället att en optimal beslutsregel snarare kräver en kvalificerad majoritet, som balanserar risken för att beslut man själv ogillar fattas mot risken att önskvärda beslut inte alls fattas. I en konstitutionell beslutssituation skulle alla kunna enas om en sådan beslutsregel för det vanliga politiska spelet.

Buchanan är inte ensam om att betona reglernas betydelse för ekonomi och politik (men han är definitivt en av de första att göra det inom den moderna nationalekonomin). På senare år har den nya institutionella ekonomin vuxit i betydelse, med företrädare som ekonomipristagarna Douglass North, Elinor Ostrom och Oliver Williamson. Nationalekonomer har också etablerat en omfattande empirisk litteratur som kopplar regelverkens utformning till ekonomiska variabler, kanske främst tillväxt. Främst studeras ekonomisk-juridiska institutioner, såsom äganderätt och rättsstat, men en växande rad studier tittar också på politiska institutioner, såsom valsystem, kamrar i parlamentet, grad av presidentialism/parlamentarism, federalism och folkomröstningar.³

För den politiskt intresserade ger alltså Buchanans konstitutionella ekonomi en del att fundera på och eventuellt ta till sig, bland annat detta:

- Ägna uppmärksamhet åt politikens institutioner och inte bara åt politiken i sig.

³ Se exempelvis Persson & Tabellini (2003); Rodrik m.fl. (2004); Acemoglu m.fl. (2005) och Blume m.fl. (2009).

- När reformer föreslås, sikta på att säkerställa nettovinster för alla, särskilt vid konstitutionella reformer.
- Ta del av empirisk forskning om konstitutioners och (mer allmänt) institutioners effekter.
- Den enkla majoritetsregeln är inte självklar.

Generalitet

En utgångspunkt i Buchanans konstitutionella tänkande är att människor i ett slags ursprungsposition skulle nå enhällighet om den grundläggande konstitutionen eftersom reglernas effekter, på grund av bred omfattning och lång löptid, är svåra att koppla till specifika intressen.⁴ Det är helt enkelt svårt att veta hur en viss konstitutionell regel i det långa loppet påverkar mig själv eller dem jag bryr mig om, vilket gör det lättare att komma överens. Särskilt gäller detta om reglerna är generella, i så måtto att de behandlar alla medborgare lika i sin egenskap av medborgare. Då kan medborgarna förlita sig på att ingen kommer att särbehandlas (positivt eller negativt) i den politiska beslutsprocessen. En enhällighetsregel gör det alltså troligt att konstitutionen kommer att vara generell till sin karaktär.

I verkliga konstitutioner dominerar däremot majoritetsregeln. Det möjliggör för ganska små politiska majoriteter att föra en icke-generell politik, ibland påverkade av intressegrupper, ibland till följd av politikernas försök att vinna väljarstöd. Detta beskrivs närmare i Buchanan och Tullock (1962, s. 291–292). Det politiska spelet blir här till viss del en fråga om att exploatera minoriteter.

⁴ Se Buchanan & Tullock (1962, s. 77 ff); Brennan & Buchanan (1985, s. 28 ff) och Buchanan (1987, s. 248).

För att förhindra det kan en generalitetsprincip införas (och politikens aktörer kan vara intresserade av att göra det om majoriteterna skiftar över tid).⁵

Generalitetsprincipen är alltså en konstitutionell regel som förhindrar olika behandling av medborgare *qua* medborgare. Varför kan en sådan regel vara att föredra? Ett skäl är att den harmonierar med en grundläggande uppfattning om rättvisa som säger att politik inte ska användas för att gynna en grupp på en annan grupps bekostnad. Ett annat skäl är att det minskar incitamenten för intressegrupper att lägga resurser på att få politiska beslut som gynnar just dem, vilket gör det mer troligt att dessa resurser i stället kan användas för produktiva ändamål.⁶ Ytterligare ett skäl är att politiska beslutsfattare kommer att påverkas, så att offentliga medel allokeras för att öka allmän effektivitet snarare än för att tillfredsställa specifika grupper.

Generalitetsprincipen har kritiserats, av bland andra de Jasay (1999), för att vara godtycklig. Hur kan generalitet definieras på ett objektivt sätt? Vad exakt menas med att säga att medborgare ska behandlas lika *qua* medborgare i politiskt beslutsfattande? Det ligger en del i denna kritik, men det går ändå, menar principens förespråkare, att försvara den med åtminstone två argument. För det första kan en fokusering på generalitet tvinga politiska aktörer att förklara och precisera hur deras förslag överensstämmer med generalitet. Detta påverkar den offentliga diskussionen så att

⁵ Den mest utvecklade argumentationen om generalitet återfinns i Buchanan & Congleton (1998). Andra har argumenterat för generella lagar, till exempel Hayek (1960), men Buchanan för idén vidare och tillämpar den på alla politiska beslut.

⁶ Det vill säga *rent-seeking* undviks i hög grad. Se Buchanan & Tullock (1962, kap. 19) och Buchanan (1980).

alla måste precisera vad de menar med begreppet och hur olika förslag förhåller sig till det. Detta kan tänkas hindra flagrant icke-generella förslag (enligt de flestas förståelse av begreppet). För det andra, om man ser generalitet som en kontinuerlig variabel finns det troligen relativt stor enighet om hur olika förslag kan rangordnas i termer av generalitet. (Därmed inte sagt att de mest generella förslagen alltid skulle föredras.)

Med utgångspunkt i generalitet förespråkar Buchanan och Congleton (1998) bland annat proportionell inkomstskatt (alla betalar lika mycket i procent) i kombination med klumpsummeomfördelning, så kallade demogranter (alla får lika mycket i kronor). Detta system skapar omfördelning, men på ett transparent och likabehandlande sätt, som utesluter att vissa tillförsäkrar sig mer än andra. En intressant koppling till aktuell politisk debatt är att detta påminner om ett system med grundinkomst eller ”medborgarlön”.

Man kan också tillämpa generalitetsprincipen på icke-ekonomiska frågor (om man tolkar den som statlig icke-diskriminering, vilket är en viktig liberal princip). Principen implicerar då till exempel samma legala möjligheter och skyldigheter oavsett sådant som kön, etnicitet, sexuell läggning och könsidentitet. Ett exempel är att en könsneutral äktenskapslagstiftning är mer generell än en där enbart par av olika kön kan ingå äktenskap.

Är generalitet alltid önskvärd? Antagligen inte. En möjlighet är att se generalitet som en *prima facie*-norm, som gäller så länge inte övertygande argument till icke-generalitetens förmån framförs.

Några möjliga politiska implikationer av generalitetsprincipen är:

- Sträva mot ett generellt skatte- och transfereringssystem, vilket

bland annat pekar mot reformer med breda skattebaser och proportionella skattesatser samt ett generellt välfärdssystem, om ett sådant ska finnas, som omfattar alla på lika sätt.

- Tillämpa generalitet inte bara på ekonomiska utan även på sociala frågor.
- Erkänn generalitetsprincipens begränsningar, bland annat dess vaghet, liksom att generalitet ibland bör överges till förmån för andra värden.
- Generalitet kan fungera inte bara som konstitutionell regel utan som vägledare för ett ideologiskt värdesystem mer allmänt.

Bokens texter i konstitutionell ekonomi

Föreliggande bok innehåller fem texter ur Buchanans produktion, som både fångar hans konstitutionella ansats och hans förespråkande av en konstitutionell generalitetsprincip.

Den första texten är ”Den ekonomiska politikens konstitution”, Buchanans Ekonomiprisföreläsning, som på ett koncist och levande sätt sammanfattar hans metodologiska och filosofiska utgångspunkter, inte minst hans kontraktsteoretiska politiska filosofi, hans konstitutionalism och hans syn på nationalekonomens roll i samhällslivet. Han lyfter särskilt fram hur han på respektive område har påverkats av den svenske nationalekonomen Knut Wicksell, vilket har beskrivits ovan.

Den andra texten är ”En generaliserad ekonomisk teori om konstitutioner”, som är ett kapitel i *The calculus of consent: logical foundations of constitutional democracy* (Buchanan & Tullock, 1962). I detta samhällsvetenskapliga monumentalverk, som 2012 firade 50-årsjubileum, formuleras många av Buchanans grundläggande tankar för första gången. Där genomförs bland annat en analys av

den optimala beslutsregeln för kollektiva beslut. Det finns inget skäl att tro att den enkla majoritetsregel som används i merparten av dagens demokratier skulle vara den lämpligaste beslutsregeln. Den optimala regeln är den som minimerar summan av två kostnader, som båda beror på hur stor majoritet som regeln kräver för kollektiva beslut. Den ena kostnaden kallas ”extern kostnad” och syftar på kostnaden av att det fattas beslut som man själv ogillar; den andra kallas ”beslutskostnad” och syftar på kostnaden för att över huvud taget komma fram till ett kollektivt beslut. Den första minskar, och den andra ökar, ju mer kvalificerade majoriteter som krävs för beslut (och där det maximala kravet skulle innebära krav på enhällighet). Om majoritetskravet är för lågt satt kommer alltför många beslut att gå emot ens egna intressen. Om det är för högt satt blir det kollektiva beslutsfattandet alltför tungrott eller helt lamslaget.

Den tredje texten är ”Den politiska effektiviteten vid generell beskattning”. Den utgår från att politiska beslut under den enkla majoritetsregeln kan gynna vissa på andras bekostnad och att en konstitutionell generalitetsprincip kan förändra det politiska spelet. Generella politiska beslut innebär att politik är en process för ömsesidigt gynnsamma byten (ett perspektiv Buchanan också tillämpar på marknadsekonomin). Texten fokuserar på hur en generell skattepolitik kan tänkas se ut och varför en sådan utformning av politiken kan minska exploatering och öka den ekonomiska effektiviteten. Framförallt förespråkas proportionell och enhetlig beskattning utan undantag, avdrag och särbestämmelser samt breda skattebaser.

Den fjärde texten är ”Det normativa syftet med ekonomisk ’vetenskap’ – återupptäckten av en 1700-talsmetod”. I den försvaras användandet av *homo economicus* i ekonomisk och samhälls-

vetenskaplig teori, nationalekonomins standardantagande om människan som rationell och egenintresserad, fastän den modellen inte nödvändigtvis är deskriptivt korrekt. Argumentet är att det är skillnad på att använda antaganden om människan i rent positiv vetenskap, som syftar till att åstadkomma prediktioner, och att göra det i komparativ institutionell analys, där olika regelsystem jämförs med varandra. I det senare fallet kan antagandet om människan som rationell och egenintresserad vara motiverat, för att undvika distinkt negativa utfall, som riskeras om man utgår från allmänintresserade och allvetande beslutsfattare. Enkelt uttryckt bör man för säkerhets skull utgå från ett sämsta tänkbara scenario när politikens regelverk ska utformas. För även om verkliga människor förvisso uppvisar både altruistiska och egennyttiga karaktärsdrag, är det riskabelt att förutsätta att altruism och klokskap präglar beslutsfattarna.

Den femte och sista texten, "Är en konstitutionell revolution möjlig i demokratier?", avslutar den viktiga boken *The reason of rules: constitutional political economy* (Brennan & Buchanan, 1985). I texten betonas att förslag om konstitutionella reformer bör presenteras som förslag som enbart vinner legitimitet om alla medborgare stödjer dem. Det konstateras att det finns många hinder i vägen för stora konstitutionella reformer, såsom en ovilja att acceptera att fördelningen av tillgångar ändras, en imperfekt "slöja" och *free-riding*.⁷ Trots det förmedlas optimism om reform-

⁷ Begreppet "slöja" syftar på att människor i en (faktisk eller hypotetisk) beslutssituation antas ha imperfekt kännedom om tillvaron, exempelvis om sina och andras egenskaper, om sin egen position i den socioekonomiska ordningen och om konsekvenser av olika beslut. Medan Buchanan & Tullock (1962) kan sägas tala om "osäkerhetens slöja", använder Rawls (1971) sig av begreppet "okunnighetens slöja".

möjligheterna: hindren bedöms som överkomliga och det anses i vilket fall mer eller mindre vara en moralisk skyldighet att tro på en möjlighet till demokratisk förändring och förbättring.

POLITISK EKONOMI

Kopplingen mellan nationalekonomi och politik

Buchanan är, som beskrevs inledningsvis, en ovanlig nationalekonom på flera sätt. Ämnesmässigt avvek han tidigt från huvudfåran genom att utveckla ett tänkande där ekonomi och politik hänger samman och där politik analyseras med nationalekonomiska metoder.⁸ Precis som marknadens aktörer i allmänhet modelleras som rationella och egenintresserade (som *homines economici*), modelleras här även politikens aktörer på detta sätt. Detta innebär att politik betraktas som ett spel mellan olika (grupper av) aktörer: politiker, väljare, byråkrater och intressegrupper. Dessa förhandlar (explicit eller implicit) och använder sig av den politiska processen för att nå egna mål.

Buchanan medger att detta inte alltid är en korrekt beskrivning av verkligheten: många gånger finns såväl begränsad rationalitet som sociala preferenser och altruism i politikens värld.⁹ Brennan och Buchanan (1985, s. 59) menar dock att dessa antaganden icke desto mindre bör användas vid institutionell design, när politikens spelregler ska utformas:

⁸ Forskningsinriktningen kallas ofta *public choice*, vilket syftar på de kollektiva val som görs i politiken, till skillnad från marknadens individuella val. För en översikt, se Mueller (2003); för en kort introduktion på svenska, se Berggren (2000a).

⁹ Se t.ex. Buchanan & Tullock (1962, s. 38–39, 305, appendix 1) och Buchanan (1987, s. 245).

Homo economicus *kan användas som modell för komparativ institutionell analys även när empirin (hur den än beskrivs) antyder att det utrymme denna modell ger för omsorg om allmänintresset är otillräckligt. ... Att använda homo economicus som beteendemodell i konstitutionell analys, och att rättfärdiga användandet på analytiska snarare än empiriska grunder, är något vi har lånat från de klassisk-politiska ekonom-filosoferna och deras analys av politiska institutioner. Vi kan nog inte bättre understryka detta än att låta David Hume komma till tals: "När ett styrelseskick ska begränsas och när de olika mekanismerna och kontrollerna i konstitutionen ska utformas, bör varje människa antas vara en kanalje som inte har något annat mål för alla sina handlingar än att gynna sitt privata intresse".¹⁰*

Detta knyter an till föregående presentation av Buchanans konstitutionella ekonomi.

Metodologiskt skiljer Buchanan sig från de flesta andra nationalekonomer.¹¹ Han har exempelvis varken använt sig av matematiska modeller eller av ekonometri (det vill säga statistisk analys); faktum är att han sällan alls refererar till empiriska studier. Hans ansats kan snarast beskrivas som *teoretisk-konceptuell*, och han kan ses som en systembyggare, som ifrågasätter etablerade utgångspunkter och utvecklar nya. Hans sätt att resonera är inte det vanliga nationalekonomiska, som bygger på maximering. Han är, för att citera McCloskey (1992, s. 402), "koordinations- snarare än maximeringsinriktad", vilket bland annat uttrycks i Buchanans

¹⁰ Se även Buchanan (1982).

¹¹ Om hans kritik mot nationalekonomins huvudfära, se Buchanan (1979). Om hur framgångsrikt han har (eller inte har) bidragit till att förändra sina kollegors synsätt, se Sandmo (1990).

uppfattning att nationalekonomin i grunden är en teori om frivilliga byten (snarare än mänskliga val). Detta synsätt tillämpar han även på politiken. Buchanan (1987, s. 246) uttrycker det på följande vis:

Politik är ett ramverk för komplext utbyte mellan individer – ett ramverk inom vilket individer försöker att kollektivt säkra egna personliga mål som inte kan uppnås genom enkla utbyten på marknaden.

Samtidigt ansluter han sig till många av nationalekonomins vanliga utgångspunkter, även om han betonar vissa starkare än de flesta. Det gäller till exempel subjektivism (att preferenser, inklusive etiska värderingar, är individspecifika uppfattningar) och metodologisk individualism (att kollektiva fenomen ytterst kan och bör förklaras som ett resultat av individers handlande). Inte minst finner han den senare utgångspunkten fruktbar i analyser av politiken, där andra, inte minst många statsvetare, har haft ”metodologisk kollektivism” som metodologisk ledstjärna.

Politisk och konstitutionell ekonomi hör naturligt ihop. Där politisk ekonomi är ett studium av hur politiken fungerar, är konstitutionell ekonomi studiet av hur reglerna påverkar just politikens funktionssätt och hur regelreformer skulle kunna få politiken att fungera bättre. Buchanan genomför olika analyser av hur politiken fungerar, exempelvis när det gäller skattereformer, budgetunderskott och försök att dölja skatter och framhäva utgifter gentemot väljarna.

Lärdomar för den politiskt intresserade från Buchanans politiska ekonomi kan bland annat sägas vara:

- Utgå från individer.
- Analysera politikens aktörer som rationella och egenintresserade, inte för att de nödvändigtvis är det, men för att klargöra hur politiken fungerar under sådana antaganden. Därigenom nås insikter om hur politikens regelverk ska utformas, för att öka chansen att allmänintresset tillgodoses.
- Fokusera på politiken som ett spel, där politiker, tjänstemän, intressegrupper och väljare alla agerar för egna syften.

Samhällsvetarens roll i politiken

Ska då nationalekonomen eller samhällsvetaren försöka påverka politiken? Buchanan har här en bestämd (och ovanlig) syn. Buchanan och Tullock (1962, s. 93–94) skriver:

Välfärdsekonomen eller den politiska ekonomen kan konstruera användbara förslag om specifika politiska förändringar; han kan lansera ett förslag som ”förmodat paretooptimalt”. Detta förslag blir då en hypotes som kan testas, och den kan förkastas konceptuellt. Testet består av den grad av stöd som förslaget erhåller. En förmåga att erhålla konsensus till stöd för förändringen skulle stödja hypotesen; en oförmåga skulle förkasta hypotesen.¹²

Buchanan (1987, s. 243, 250) formulerar en version tillämpad på politiska institutioner snarare än politik:

I sin avskalade form var Wicksells budskap tydligt, grundläggande och

¹² Denna syn bygger på Buchanan (1959), som ingår i denna bok. När det gäller att tillämpa Paretokriteriet på reformer av institutioner, se också Buchanan (1962) och Buchanan & Tullock (1962, kap. 12, s. 319).

självkärlart. Nationalekonomer borde sluta ge råd rörande politik som om de vore anställda av en välvillig diktator, utan de borde i stället analysera de strukturer inom vilka politiska beslut fattas. ... Från en normativ synvinkel är den konstitutionella ekonomens uppgift att hjälpa individer – i egenskap av medborgare som i slutändan har kontrollen över sina egna samhällen – med att söka finna de regler som bäst gynnar deras målsättningar, vilka de än må vara.

Detta ger en ödmjuk och icke-elitistisk roll för samhällsvetaren. I rollen ingår inte att framhålla specifika förslag på hur politik eller institutioner ska förändras som definitivt önskvärda eller hävda att de kommer att öka den sociala välfärden. I stället är det lämpliga att, åtminstone som en konceptuell övning, utveckla förslag som läggs fram för medborgarna, med en förväntan om att de kommer att accepteras av "alla". Om så sker tillfredsställs paretokriteriet – genom godkännande av ett förslag indikeras att åtminstone någon får det bättre utan att någon annan får det sämre – och förslaget blir därmed önskvärt att genomföra.¹³

Detta synsätt är emellertid svårt att tillämpa i praktiken: alla kan inte ta ställning till alla förslag; om enhällighet krävs kommer få, om ens några, reformer att genomföras; och om väljarna inte är rationella är frågan i vilken mån de ens kan utvärdera olika (ofta tekniskt komplicerade) förslag på ett tillfredsställande sätt. Ett sätt att tillämpa metoden är att se den som ett konceptuellt kriterium: att bedöma förslag utifrån den hypotetiska frågan om de *skulle* ha godkänts om inte sådant som transaktionskostnader

¹³ Paretokriteriet är uppfyllt om, vid någon typ av förändring, någon får det bättre utan att någon annan får det sämre.

och brister i kunskaper och kognitiv förmåga fanns. Ett annat sätt att tillämpa det här synsättet i modifierad form vore att rikta in sig på förslag med ”kompromisser, sidobetalningar, ömsesidigt gynnsamma överenskommelser, justeringar över flera frågor samtidigt” (Buchanan, 1985, s. 29). Det vore att tillämpa en variant av Kaldor–Hicks-kriteriet: att vinsterna totalt sett måste vara större än förlusterna och där kompensation betalas till dem som skulle förlora. Samhällsvetaren kan inkludera sådana aspekter i de förslag som arbetas fram.

Med dessa utgångspunkter för när reformer är önskvärda kan det mycket väl tänkas att antalet reformer blir färre än när förslag kan läggas fram och införas utan direkt koppling till medborgarnas preferenser. Reformers ses alltså av Buchanan inte som önskvärda i sig utan enbart som önskvärda när de kan bidra till något slags allmän förbättring (enligt medborgarnas egen bedömning). Det ska dock påpekas att grundinställningen till reformförslag är positiv och välkomnande (till skillnad från mer reformskeptiska liberala ansatser, som hos Hayek, 1978, kap. 1¹⁴). Buchanan & Tullock (1962, s. 306) skriver:

Med Upplysningens filosofer delar vi tron på att människan rationellt kan organisera sitt eget samhälle, att existerande organisationer alltid kan göras bättre och att inget i den sociala ordningen ska undanhållas rationellt, kritisk och intelligent diskussion. Människans förnuft är slav under känslorna, och genom att erkänna detta för sig själv kan människan organisera sin egen gemenskap med sina likar på så sätt att de

¹⁴ För en kritik av Hayek i detta avseende, se Buchanan (1977, 1986c) och Brennan & Buchanan (1985, s. 9–10).

ömsesidiga fördelarna av socialt beroende kan maximeras på ett effektivt sätt.

För den politiskt övertygade är detta synsätt av vikt, menar jag, bland annat på följande vis:

- Synsättet att samhällsvetare ska engagera sig i den politiska processen genom att arbeta fram förslag som bygger på forskning inskräpper vikten av en vetenskaplig grund för politiskt beslutsfattande.
- En sådan grund kan dock ses som nödvändig utan att anses tillräcklig: det räcker enligt Buchanan inte med att forskare förespråkar förslag eller hävdar att de är välfärdshöjande, detta måste också göras trovärdigt med hänvisning till väljares preferenser. Detta är en ödmjuk inställning, som innebär att stödet för förslagen är en avgörande indikator på hur önskvärda de är.
- När politiska förslag tas fram kan det vara klokt att fundera på hur reformförslag kan göras sådana att "alla" får det minst lika bra om de genomförs, kanske genom kompensation och sidobetalningar.
- En allmänt konservativ skepsis mot reformer kan avvisas.

Kort översikt av bokens texter i politisk ekonomi

Buchanans tänkande inom politisk ekonomi representeras av sex texter i denna bok. De illustrerar dels hur public choice kan användas för att analysera specifika ekonomisk-politiska frågeställningar, som skatter och budgetunderskott, men också hur nationalekonomisk teori kan (och kanske inte bör) användas vid analys av politik och hur nationalekonomer och andra samhälls-

vetare bör bete sig när det gäller att rekommendera reformer av olika slag.

Den första texten är "Skattereformer som politiska val" och handlar om att skattepolitik formas och ändras i en politisk process som präglas av både konsensus och konflikt. En viktig tanke som framförs rör reformcykler: ett generellt skattesystem utvecklas över tid i riktning mot ett system med fler och fler undantag, som uppkommer i den politiska processen eftersom detta gynnar politiker och olika grupper. Till slut nås en situation där den politiska avkastningen av fler undantag är låg, kopplat med att den ekonomiska ineffektiviteten är hög, och då genomförs en skattereform som "städar rent". Sedan kan spelet fortsätta igen, och så utvecklas skattesystemet i cykler, med återkommande, återställande reformer.

Den andra texten är "Keynesiansk nationalekonomi i demokratisk politik", som riktar kritik mot ekonomer som i sitt förespråkande av keynesiansk konjunkturpolitik – stimulans i nedgångar och åtstramning i uppgångar – inte beaktar *public choice*-aspekter. Om politiker, på grund av en önskan att vinna stöd från väljare, tillämpar denna politik asymmetriskt, uppkommer strukturella och långsiktiga problem med budgetunderskott och skuldsättning. Stimulanspolitiken är politiskt långt mer attraktiv än åtstramningspolitiken, och riskerar därför att överdoseras. När denna aspekt beaktas ter sig keynesiansk ekonomisk politik mindre tilltalande.

Den tredje texten är "Den fiskala illusionen". Här presenteras idén, för vilken Buchanan fick inspiration från tidigare italienska nationalekonomer, att skatter (och utgifter) är synliga i olika grad för väljarna. Detta ger politiker incitament att använda sig av rela-

tivt osynliga skatter (och synliga utgifter) i en strävan att minska den politiska kostnaden (och öka den politiska intäkten) av den förda finanspolitiken. Analysen är inte minst intressant eftersom den studerar hur imperfekt kunskap hos väljarna exploateras av politikerna.

Den fjärde texten, ”Risken för tyranni i politik som vetenskap”, handlar om att politik som företeelse kan bli despotisk om den uppfattas som lik vetenskapen. Vetenskapen är en process genom vilken konflikter om vad som är sant löses (även om någon yttersta sanning aldrig nås). Politiken däremot handlar om att lösa konflikter mellan individers intressen, där inget intresse är ”sant”. Risken med att se politiken som en process som syftar till och som kan finna sanningar är tyranni: den som anser sig ha sett den politiska sanningen frestas att vilja pådyvla den på andra. Om alla i stället inser och godtar att det finns subjektiva intressen kan en fredlig politisk-demokratisk process utformas som inte ger någon proceduriellt företräde framför någon annan.

Den femte texten har titeln ”Är public choice omoraliskt? Ett argument för en ’nobel’ lögn”. I den analyseras en etisk kritik mot *public choice*-analys av politiken, som säger att ansatsen, genom att framställa politiker och andra aktörer i den politiska processen som egoister, *bryter ned* politikernas vilja att tjäna allmänintresset. Kritiken går ut på att public choice-teorin på det viset skapar det den säger sig beskriva. Ett sätt att bemöta kritiken är att påpeka att public choice-forskningen inte nödvändigtvis modellerar eller behöver modellera politiker och andra på det sättet; ett annat är att ifrågasätta om forskning ska bry sig om hur de subjekt som studeras reagerar på forskningen i fråga. Ett sista svar, det viktigaste, är att peka på det konstitutionella perspektivet: därigenom

kan ett antagande om egoism motiveras, för att utforma reglerna så att ”allmänintresset” mer sannolikt får genomslag.

Den sjätte och sista texten är ”Positiv ekonomi, välfärdsekonomi och politisk ekonomi”, en av Buchanans tidiga och mest läsbara texter. Här skiljer han på tre ansatser: positiv nationalekonomi (som handlar om att ta fram kunskap om världen), välfärdsekonomi (som handlar om att ange åtgärder som ökar den sociala välfärden) och politisk ekonomi (som handlar om att presentera förslag som ekonomen tror kan vara paretoeffektiva, vilket dock endast kan avgöras genom att berörda människor enhälligt stöder förslagen). Han har störst sympati för den tredje typen av nationalekonomi, som är en icke-elitistisk och ödmjuk nationalekonomi – särskilt i kontrast mot välfärdsekonomin – men kanske även en relativt impotent sådan. Enhällighet är svår att uppnå.

FRIHETENS EKONOMI

Liberalen och vetenskapsmannen

Buchanan betraktade sig själv som klassisk liberal och har skrivit texter som explicit utforskar liberalismens karaktär och utmaningar (se särskilt Buchanan, 2005, men även till exempel Buchanan, 1991a).¹⁵ Icke desto mindre är han, enligt min uppfattning, mest

¹⁵ Här kan nämnas att Buchanan var ordförande i Mont Pelerin Society 1984–1986, vilket också indikerar en klassisk liberal övertygelse. Han hade dock socialistiska sympatier i sin ungdom, till och med en öppenhet mot kommunismen, vilket huvudsakligen berodde på hans starka avsky mot favorisering av personer med rik bakgrund i olika sammanhang, inte minst i flottan, där han tjänstgjorde under andra världskriget (Horn, 2009, s. 95). Han beskriver dock hur föreläsningar med Frank Knight fick honom att inse ”att marknader tenderar att maximera människors frihet från politisk kontroll, att frihet, som människan alltid har värderat främst, bäst bevaras i en regim som ger marknader en avgörande roll” (Buchanan 1986b, s. 5).

intressant för liberaler (liksom för företrädare för andra politiska ideologier) i kraft av sin vetenskapliga produktion, i vilken liberalismen sällan nämns. Mycket av denna produktion har nämligen implikationer för hur man ser på världen och hur politik kan användas – eller inte användas – för att förändra världen.

Samhällsvetenskaplig forskning kan alltså vara relevant för personer med politiska övertygelser genom att bidra med kunskap om hur världen fungerar. Medan vetenskap inte kan säga något om de värderingar som ligger bakom politiska övertygelser, kan den bidra till att klargöra hur värderingarna bäst tillfredsställs.¹⁶

Men även samhällsvetenskaplig analys kan innefatta värderingar. Bland nationalekonomer är det till exempel vanligt att utgå från någon typ av effektivitetskriterium som mål. Samhällsvetenskapen skiljer sig dock i regel från ideologier genom att värderingar i vetenskaplig analys ytterst används i hypotetiska imperativ. Analysen utgår då från ett givet mål och undersöker vilka medel som bäst uppnår det, men samhällsvetaren *qua* samhällsvetare säger inte att målet nödvändigtvis är bra (eller dåligt).

Buchanan avviker från detta genom att faktiskt förespråka vissa värderingar i många av sina vetenskapliga arbeten: framförallt utgår han från (en viss betydelse av) frihet. Till exempel skriver Buchanan & Tullock (1962, s. 303) att "[d]etta är en bok om den politiska organiseringen av ett samhälle av fria människor". Vidare skriver de (s. 303):

¹⁶ För mer om distinktionen mellan värderingar och sakuppfattningar, se Buchanan & Tullock (1962, s. 307–314); Buchanan & Vanberg (1989) och Berggren (2004), som särskilt analyserar om det spelar roll för klassisk liberalism om människor ser liberala värderingar som objektiva eller subjektiva.

Accepterandet av individens rätt att göra som han vill så länge som hans handlingar inte inverkar menligt på andra individers frihet att göra detsamma måste vara ett kännetecken på ett ”gott” samhälle.

Detta påminner starkt om Mills (1879) frihetssyn. Det tycks alltså klart att frihet tas som en utgångspunkt: det är det mål vars uppnående är ämnet för analysen.¹⁷ Närmare bestämt är detta en frihet i och genom det konstitutionella kontraktet. Som Vanberg (2011, s. 9) uttrycker det:

[D]etta frihetsideal handlar om individuell suveränitet när det gäller att definiera de regler under vilka en grupp personer väljer att leva, regler som fria och jämlika individer endast kan välja genom frivillig överenskommelse.

Värderingar i politiken

I linje med vad jag har skrivit ovan förkastar Buchanan (1975, s. 1) uppfattningen att politik är en verksamhet där värderingsmässiga sanningar kan identifieras eller användas.¹⁸ I stället för ”sanning”, eller objektiva värderingar, ser Buchanan det kontraktarianska, proceduriella kriteriet om enhällighet som normativt grundläggande. Det människor är överens om är bra, oavsett vad de är överens om och på vilken grund de är det.¹⁹ Eftersom det som

¹⁷ Vanberg (2012) klagör på vilket sätt denna bok innefattar positiv respektive normativ analys. Jfr Buchanan (1992, s. 98).

¹⁸ För liknande resonemang, se Buchanan (1975, s. 15, 164, 1986c, 1987) och Buchanan & Vanberg (1989).

¹⁹ Som Vanberg (2011) uttrycker saken förespråkar Buchanan konstitutionell liberalism (som respekterar individers frihet att välja den konstitutionella miljö i vilken de vill leva) snarare än liberal konstitutionalism (som fokuserar på behovet av att säkerställa institutionella spärrar som skyddar individuell frihet).

människor kommer överens om är önskvärt finns det inget annat, oberoende kriterium som kan användas för att rangordna olika institutionella alternativ. För att ta ett exempel, om människor enas om att införa ett politiskt system med enkel majoritetsregel kommer sannolikt ett sådant system efter hand att introducera omfördelning genom progressiv beskattning, vilket kan strida mot många liberalers värderingar. Men det utfallet är legitimt för en kontraktsteoretisk, proceduriell liberal så länge det nås inom ramen för de grundläggande politiska regelverk som man har enats om. Nås ett utfall som man personligen inte gillar blir utmaningen antingen att övertyga en majoritet inom ramen för existerande regler att ändra den förda politiken eller att vinna stöd för en reformering av beslutsreglerna, vilket i sig skulle påverka de beslut som fattas därefter. Det finns, med andra ord, ingen garanti för att det system av regler som väljs bakom en ”slöja av osäkerhet”, i det konstitutionella skedet, är innehållsligt liberala (i Hayeks [1973, s. 1] betydelse) eller att de kommer att ge upphov till sådana utfall, även om Buchanan (1991a) finner det sannolikt.²⁰

Det finns inget försök hos Buchanan att härleda enhällighetskriteriet, eller det kanske mer grundläggande etiska kriteriet om ömsesidigt gynnande, från något objektivt eller ännu mer grundläggande. Det presenteras som intuitivt tilltalande men underbyggs inte med ytterligare argument. Därför ser jag den objektiva grunden för Buchanans liberalism som icke-existerande: den är

²⁰ Lite som i Nozicks (1974) *metautopia* och Kukathas (2003) liberala skärgård handlar detta om att *systemet* är liberalt, alltså inte om att institutioner och politik inom ramen för systemet nödvändigtvis är det, enligt en mer innehållslig förståelse av liberalism.

subjektiv.²¹ Individer ses som suveräner på den konstitutionella nivån, inte därför att detta är ett moraliskt faktum som rationellt kan observeras, utan därför att människors värderingar i allmänhet är subjektiva och därför att det inte finns något bättre sätt att försäkra sig om ömsesidigt gynnsamt samarbete (också värderat på subjektiv grund) än genom överenskommelse.

Men om enhällighetsregeln är subjektivt grundad, varför ska vi bry oss om den? För det första: om alla värderingar är subjektiva innebär inte bara det att just detta kriterium är det utan att alla alternativ också är det. Det är alltså inget avgörande argument mot just detta kriterium. Rent allmänt finns det inget skäl att inte bry sig om en värdering bara för att den är subjektiv. Tilltalas man av en värdering så gör man. För det andra: huvudargumentet för att bry sig om kriteriet är att man värderar dess konsekvenser positivt (det kan till exempel gälla social harmoni och ömsesidigt gynnsamma regler – se Buchanan & Tullock [1962, s. 250, 252, 261]). För det tredje är Buchanans intuition att hans synsätt (som han i Buchanan [1991b] kallar normativ individualism) är det enda som kvarstår när allas värderingar är lika ”giltiga”, och om man delar denna intuition är detta etiska kriterium troligen tilltalande.

Frihet i politiken

Slutligen kan vi konstatera, vilket antydde i början av denna presentation av temat om frihetens ekonomi, att Buchanan är en liberal också i mer innehållslig mening. Det innebär däremot inte

²¹ I samma anda skriver Kliemt (2011, s. 279): ”Det tycks mig som om Buchanan borde insistera på att han är en etisk skeptiker (icke-kognitivist) ...”.

att han är en politisk aktivist. Som antyds i Horn (2009) har han bara engagerat sig politiskt i en fråga, ett tillägg till den amerikanska konstitutionen om att budgeten skulle behöva vara i balans. Som framkom i avsnittet om politisk ekonomi anser han att samhällsvetaren bör vara försiktig med att utfärda policyrekommendationer, vilket dock inte utesluter förslag som kan presenteras för allmänheten och som, om de gillas av densamma, kan anses önskvärda att införa. Några områden som Buchanan har berört tas upp i denna bok, och det rör sådant som vikten av äganderätt, ansvar i hanteringen av statens finanser och en restriktiv syn på vad politiken kan och bör göra när det gäller att styra ekonomin och dess konsumenter.

Vilka slutsatser kan dras av denna tolkning av Buchanans normativa syn? Några tankar:

- Den kontraktsteoretiska ansatsen, i Buchanans subjektivistiska uttolkning, innebär att ingen kan hävda moralisk överlägsenhet och att vadhelst människor tillsammans beslutar om är legitimt. Det handlar om frihet att gemensamt utforma regler, även om reglerna i innehållslig mening inte alltid blir frihetliga.
- Enhållighetsregeln är tilltalande inte för att den utgör eller bygger på ett objektivt etiskt kriterium eller moraliskt faktum utan därför att den uppfattas ge upphov till utfall som är intuitivt tillfredsställande.
- Som försiktig deltagare i policyinriktade diskussioner om reformer kan man förespråka regler och politik som säkerställer individens autonomi.

Kort översikt av bokens texter i frihetens ekonomi

På temat frihetens ekonomi har jag valt ut tre texter. Dessa illustrerar Buchanan som liberal. Han värdesätter autonomi, eller människors självbestämmande, mycket starkt. Autonomi måste enligt Buchanan vårdas både genom formella institutioner, som äganderätt, och genom informella institutioner (till exempel ett kulturellt "kapital" av normer om hur gemensamma tillgångar i vid mening hanteras) och en politik som inte lägger sig i människors vardagsbeslut.

Det första texten är en av de mest fundamentala i Buchanans produktion och rör äganderätt. Den heter "Ägande som en garant för frihet". Där utvecklar Buchanan en syn på frihet som autonomi: som möjligheten att leva sitt liv som man vill utan att vara beroende av andra. Han påpekar att marknadsekonomin förvisso ger materiella fördelar jämfört med ett mer autarkiskt samhälle, men den innebär också att man gör sig beroende av att andra producerar varor och tjänster och av att andra anställer en. Detta ser han som en (ofta negligerad) kostnad, som bör vägas mot marknadsekonomin fördelar. Sättet att garantera autonomi är privat äganderätt, som tillförsäkrar människor en privat sfär i vilken de gör som de vill. Detta är ett tungt vägande argument för ägande som kompletterar, men som också kan komma i konflikt med, det mer vanliga argumentet, att ägande är en förutsättning för en effektiv och tillväxtbefrämjande ekonomi.

I den andra texten, "Skuldfinansieringens moraliska dimension", börjar Buchanan med att hävda att ekonomer bör analysera moraliska restriktioners ekonomiska betydelse. Denna typ av restriktioner ser han, i Hayeks anda, i hög grad som kulturellt framvuxna över tid, ibland för att hantera viktiga problem i mänsk-

ligt agerande. Om en moralisk norm bryts ned kan det få ekonomiska konsekvenser; det kan dessutom vara svårt att återuppbygga den, om konsekvenserna – som i fallet med stor och ”evig” skuldfinansiering – visar sig icke önskvärda. Huruvida formella institutioner kan användas när de informella inte längre finns på plats diskuteras också. Man kan säga att Buchanan betonar informella institutioners ekonomiska betydelse: hur normer och kultur kan bevara ordningar och vad som händer när dessa restriktioner kastas bort.

Den tredje och sista texten, ”Fruktan för frihet – beroende som något begärligt”, handlar om människors syn på frihet och varför staten kan förväntas fortsätta att spela en stor roll framöver. Buchanan diskuterar fyra typer av ”socialism” – företagsägande, paternalistisk, fördelningsmässig och parentalistisk – och konstaterar att talet om socialismens död enbart är korrekt med avseende på företagsägande. Få anser i dag att staten bör driva företag. I övriga fall kommer däremot staten att fortsätta intervensera i marknaden och i människors privatliv. Han fokuserar särskilt på parentalismen: att människor i hög utsträckning faktiskt vill ha en stor och stark stat som leder dem i en otrygg värld, som en förälder. När gud är död intar staten den tomma platsen. Denna text försöker se in i framtiden och är pessimistisk när det gäller statens kommande roll i styrandet av människors liv.

PERSONLIGT

Kort biografi

Vem är det då som har gett upphov till all denna forskning och till alla tankar som presenteras i denna bok? James McGill Buchanan Jr föddes den 3 oktober 1919 i en jordbrukande familj i Murfrees-

boro, Tennessee. Han blev dock inte sin hemstat trogen i så många år: efter en masterexamen vid University of Tennessee 1941 blev det tjänstgöring i flottan i Hawaii, varpå följde doktorandstudier vid University of Chicago. En stor inspirationskälla där var professor Frank Knight, som han ofta återkommer till i sina texter. Det var också i Chicago han 1948 av en tillfällighet hittade en bok av Knut Wicksell, som kom att utgöra hans kanske största inspirationskälla. I sitt tacktal på nobelfesten berättade han bland annat följande: ”Min professor vid University of Chicago, Frank Knight, utgjorde en förebild vad gäller det kritiska mod som möjliggjorde för mig att utmana den ortodoxa huvudfåran i enlighet med dragen i Wicksells forskningsprogram” (Buchanan, 1986a). Buchanan disputerade 1948.

Mycket av hans banbrytande forskning kom sedan att utföras vid University of Virginia (1956–1968), där han 1957 var med och startade The Thomas Jefferson Center for Studies in Political Economy, ett dynamiskt forskningscenter för frågor i gränslandet mellan ekonomi och politik. Därefter följde ett år vid UCLA, som han upplevde som mindre givande, inte minst på grund av vänster-vågen bland studenterna (Buchanan & Devletoglou, 1970, analyserar det fenomenet).

Han återvände därför snabbt till Virginia, denna gång till Virginia Polytechnic Institute i Blacksburg (1969–1983). Forskningscentret från University of Virginia flyttade också dit och bytte namn till Center for Study of Public Choice. När han sedan 1983 flyttade till George Mason University i Fairfax i samma delstat följde centret, som han ledde, med även dit. Vid detta universitet kom Buchanan att stanna, sedermera som professor emeritus, fram till sin död den 9 januari 2013.

År 1986 fick Buchanan motta Sveriges riksbanks pris i ekonomisk vetenskap till Alfred Nobels minne ”för hans utveckling av de kontraktsmässiga och konstitutionella grunderna för teorin om ekonomiskt och politiskt beslutsfattande” (Kungliga Vetenskapsakademien, 1986).

Personlig reflexion och rekommendation

Jag som har gjort urvalet till denna bok och skrivit denna inledning har sedan länge inspirerats av James Buchanan. Min förhoppning är att fler, inte minst i den yngre generationen, ska upptäcka honom. Min egen beundran av Buchanan avslöjas bland annat av att jag i min matsal har en fokalpunkt: James Buchanans samlade verk i 20 band, utgivna av Liberty Fund.²² De pryder sin plats i ett stort skåp och utgör ett utmärkt samtalsämne vid varje middag.

Mitt intresse för Buchanans verk befästes under ett års vistelse som gäst doktorand vid Center for Study of Public Choice vid George Mason University 1993–1994. Bland annat gick jag en kurs i ekonomisk filosofi för James Buchanan och Viktor Vanberg, där Buchanans eget tänkande lyftes fram, jämte andra tänkares bidrag (inte minst från Robert Nozick, John Rawls och David Gauthier). I den kursen fick jag en förståelse för den kontraktsteoretiska konstitutionalism som Buchanan har utvecklat och som inspirerade mig att skriva en uppsats som blev min första vetenskapliga publikation (Berggren, 1996).²³ Inte bara jag har funnit det forsknings-

²² Om denna bok ger mersmak kan jag varmt rekommendera de samlade verken. Nio volymer finns online på <http://www.econlib.org/library/Buchanan/buchCCContents.html>.

²³ Jag har sedan ett flertal gånger återkommit till Buchanans tankevärld i min forskning, särskilt hans generalitetsprincip och den optimala beslutsregeln för kollektiva beslut (se t.ex. Berggren [1999]; Berggren [2000b] och Berggren & Karlson [2003]).

program Buchanan har gett upphov till fruktbart för den egna forskningen: i Berggren (2012) återfinns till exempel en sammanställning som visar att minst 50 svenska forskare har citerat Buchanan och Tullock (1962) i sina vetenskapliga arbeten.

Hur söker man sig vidare i Buchanans produktion bortom denna bok? Om jag avslutningsvis skulle rekommendera tre böcker av Buchanan (och medförfattare), för den som vill ta till sig mer av hans forskning, skulle det bli:

- *The calculus of consent: logical foundations of constitutional democracy* (Buchanan & Tullock, 1962).
- *Democracy in deficit: the political legacy of Lord Keynes* (Buchanan & Wagner, 1977).
- *The reason of rules: constitutional political economy* (Brennan & Buchanan, 1985).

Kort översikt av bokens text om personen

Under detta tema har jag valt en enda text, ”James M. Buchanan – intervju av Karen Horn”, vilket alltså är en intervju som är utförd av Karen Horn (2009) och som är publicerad i en bok där tio ekonomipristagare intervjuas. Intervjun ger, tack vare Horns kännedom om Buchanan, en insiktsfull bild av honom som person och hur han resonerar om sina vetenskapliga och andra bidrag.

REFERENSER

- Acemoglu, Daron, Johnson, Simon & Robinson, James A. (2005), "Institutions as a fundamental cause of long-run growth", i: Philippe Aghion & Steven N. Durlauf (red.), *Handbook of economic growth : Volume 1A*. Amsterdam: Elsevier.
- Berggren, Niclas (1996), "Social order through constitutional choice : a contractarian proposal", *Public Choice*, vol. 89, nr 3-4, s. 339-361.
- Berggren, Niclas (1999), "A preference-utilitarian foundation for the generality principle", *Constitutional Political Economy*, vol. 10, nr 4, s. 339-353.
- Berggren, Niclas (2000a), "Public choice", i: Johan Norberg (red.), *Stat, individ och marknad : sex skolor i samtida samhällsfilosofi*. Stockholm: Timbro.
- Berggren, Niclas (2000b), "Implementing generality while reducing the risk for fiscal explosion", *Constitutional Political Economy*, vol. 11, nr 4, s. 353-369.
- Berggren, Niclas (2004), "Does ethical subjectivism pose a challenge to classical liberalism?", *Reason Papers*, vol. 27, hösten, s. 69-86.
- Berggren, Niclas (2012), "The calculus of consent : some Swedish connections", *Public Choice*, vol. 152, nr 3-4, s. 313-321.
- Berggren, Niclas & Karlson, Nils (2003), "Constitutionalism, division of power, and transaction costs", *Public Choice*, vol. 117, nr 1-2, s. 99-124.
- Blume, Lorenz, Müller, Jens, Voigt, Stefan & Wolf, Carsten (2009), "The economic effects of constitutions : replicating - and extending - Persson and Tabellini", *Public Choice*, vol. 139, nr 1-2, s. 197-225.
- Brennan, Geoffrey & Buchanan, James M. (1985), *The reason of rules: constitutional political economy* (Cambridge: Cambridge University Press).

- Buchanan, James M. (1959), "Positive economics, welfare economics, and political economy", *Journal of Law and Economics*, vol. 2, oktober, s. 124–138.
- Buchanan, James M. (1962), "The relevance of Pareto optimality", *Journal of Conflict Resolution*, vol. 6, nr 4, s. 341–354.
- Buchanan, James M. (1975), *The limits of liberty : between anarchy and Leviathan*. Chicago: University of Chicago Press.
- Buchanan, James M. (1977), "Law and the invisible hand", i: Bernard H. Siegan (red.), *The interaction of economics and the law*. Lexington, MA: D. C. Heath.
- Buchanan, James M. (1979), *What should economists do?*. Indianapolis: Liberty Press.
- Buchanan, James M. (1980). "Rent seeking and profit seeking", i: James M. Buchanan, Robert D. Tollison & Gordon Tullock (red.), *Toward a theory of the rent-seeking society*. College Station, TX: Texas A&M University Press.
- Buchanan, James M. (1982), "The related but distinct 'sciences' of economics and political economy", *British Journal of Social Psychology*, vol. 21, nr 2, s. 175–183.
- Buchanan, James M. (1985), "Political economy and social philosophy", i: Peter Koslowski (red.), *Economics and philosophy*. Tübingen: Mohr.
- Buchanan, James M. (1986a), "Banquet speech", tal på nobelfesten, 10 december, hämtad 2013-05-05, <http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1986/buchanan-speech.html>.
- Buchanan, James M. (1986b), *Liberty, market and state : political economy in the 1980s*. New York: New York University Press.
- Buchanan, James M. (1986c), "Cultural evolution and institutional reform", i: *Liberty, market and state : political economy in the 1980s*. New York: New York University Press.
- Buchanan, James M. (1987), "The constitution of economic policy", *American Economic Review*, vol. 77, nr 3, s. 243–250.
- Buchanan, James M. (1990), "The domain of constitutional economics", *Constitutional Political Economy*, vol. 1, nr 1, s. 1–18.

- Buchanan, James M. (1991a), "The contractarian logic of classical liberalism", i: *The economics and the ethics of constitutional order*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Buchanan, James M. (1991b), "The foundations of normative individualism", i: *The economics and the ethics of constitutional order*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Buchanan, James M. (1992), *Better than plowing and other personal essays*. Chicago: University of Chicago Press.
- Buchanan, James M. (1995), "Interview with James Buchanan", *The Region*, 1 september, hämtad 2013-05-05, <http://www.minneapolisfed.org/publications_papers/pub_display.cfm?id=3682>.
- Buchanan, James M. (2003), "Public choice : politics without romance", *Policy*, vol. 19, nr 3, s. 13-18.
- Buchanan, James M. (2005), *Why I, too, am not a conservative : the normative vision of classical liberalism*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Buchanan, James M. & Congleton, Roger D. (1998), *Politics by principle, not interest : towards nondiscriminatory democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buchanan, James M. & Devlotoğlu, Nicos E. (1970), *Academy in anarchy : an economic diagnosis*. New York: Basic Books.
- Buchanan, James M. & Tullock, Gordon (1962), *The calculus of consent : logical foundations of constitutional democracy*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Buchanan, James M. & Vanberg, Viktor J. (1989), "Interests and theories in constitutional choice", *Journal of Theoretical Politics*, vol. 1, nr 1, s. 49-62.
- Buchanan, James M. & Wagner, Richard E. (1977), *Democracy in deficit : the political legacy of Lord Keynes*. New York: Academic Press.
- Hayek, Friedrich A. (1960), *The constitution of liberty*. Chicago: University of Chicago Press.
- Horn, Karen I. (2009), "James Buchanan", i: *Roads to wisdom : conversations with ten Nobel laureates in economics*. Cheltenham: Edward Elgar.
- de Jasay, Anthony (1999), "On treating like cases alike", *Independent Review*, vol. 4, nr 1, s. 107-118.

- Kliemt, Hartmut (2011), "Bukantianism – Buchanan's philosophical economics", *Journal of Economic Behavior & Organization*, vol. 80, nr 2, s. 275–279.
- Kukathas, Chandran (2003), *The liberal archipelago : a theory of diversity and freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Kungliga Vetenskapsakademien (1986), "Press release", pressmeddelande, 16 oktober, hämtad 2013-05-05, <http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1986/press.html>.
- McCloskey, Deirdre N. (1992), "Review", *Constitutional Political Economy*, vol. 3, nr 3, s. 399–403.
- Mill, John S. (1879), *On liberty and the subjection of women*. New York: Henry Holt and Co.
- Mueller, Dennis C. (2003), *Public choice III*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nozick, Robert (1974), *Anarchy, state, and utopia*. New York: Basic Books.
- Persson, Torsten & Tabellini, Guido (2003), *The economic effects of constitutions*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Rawls, John (1971), *A theory of justice*. Cambridge, MA: Belknap Press.
- Rodrik, Dani, Subramanian, Arvind & Trebbi, Francesco (2004), "Institutions rule : the primacy of institutions over geography and integration in economic development", *Journal of Economic Growth*, vol. 9, nr 2, s. 131–165.
- Sandelin, Bo (1988), "Buchanan, Wicksell and Finanztheoretische Untersuchungen", *History of Economics Society Bulletin*, vol. 10, nr 2, s. 169–170.
- Sandmo, Agnar (1990), "Buchanan on political economy : a review article", *Journal of Economic Literature*, vol. 28, nr 1, s. 50–65.
- Vanberg, Viktor J. (2011), "Liberal constitutionalism, constitutional liberalism and democracy", *Constitutional Political Economy*, vol. 22, nr 1, s. 1–20.
- Vanberg, Viktor J. (2012), "Methodological and normative individualism in The calculus", *Public Choice*, vol. 152, nr 3–4, s. 381–388.
- Wagner, Richard E. (1988), "The calculus of consent : a Wicksellian retrospective", *Public Choice*, vol. 56, nr 2, s. 153–166.